

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

КАЗАРЯН Генріх Генріхович

УДК 338.242

**ІНСТИТУЦІЙНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ:
ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ, ПРАКТИКА**

**Спеціальність 08.00.03 – економіка та управління
національним господарством**

**АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук**

Чернігів – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Чернігівському національному технологічному університеті Міністерства освіти і науки України.

**Науковий
консультант:**

доктор економічних наук, професор
Гонта Олена Іванівна,
Чернігівський національний технологічний університет
Міністерства освіти і науки України,
директор Навчально-наукового інституту економіки.

Офіційні опоненти:

доктор економічних наук, доцент
Галицький Олександр Миколайович,
Одеський державний аграрний університет
Міністерства освіти і науки України,
завідувач кафедри економічної теорії і економіки
підприємства;

доктор економічних наук, професор
Кошій Оксана Вікторівна,
Луцький національний технічний університет
Міністерства освіти і науки України,
професор кафедри менеджменту;

доктор економічних наук, професор
Маркіна Ірина Анатоліївна,
Полтавська державна аграрна академія
Міністерства освіти і науки України,
завідувач кафедри менеджменту.

Захист відбудеться „28” вересня 2019 р. о 10.30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 79.051.04 у Чернігівському національному технологічному університеті за адресою: 14035, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95, ауд. 318.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Чернігівського національного технологічного університету за адресою: 14035, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95.

Автореферат розісланий „27” серпня 2019 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
доктор економічних наук, професор

В.В. Виговська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасні суспільні трансформації, які відбуваються в Україні, вимагають динамічної імплементації європейських орієнтирів сталого розвитку та критеріїв якості життя людини у процесі інституційного регулювання соціально-економічного розвитку. Постулати ринкових відносин передбачають не тільки свободу економічного вибору, але й відповідальність кожної особи щодо забезпечення власного добробуту та добробуту своєї родини. При цьому функції держави, які закріплені у відповідних напрямках соціально-економічної політики, є достатньо обмеженими і передбачають реалізацію сукупності заходів спрямованих на захист населення від безробіття, деструктивного впливу монополій на необґрунтоване підвищення цін та тарифів, знецінення трудових заощаджень тощо. Тому в умовах кардинальних перетворень, пов'язаних зі становленням та вдосконаленням ринкових інститутів, особливої актуальності та суспільного значення набуває проблема підтримки з боку держави як населення в цілому, так і найбільш вразливих його верств, в тому числі – осіб з інвалідністю.

В умовах низької віддачі від хаотичних спроб реформування соціальної сфери та поглиблення системних економічних деформацій суттєво знижується життєвий рівень осіб з інвалідністю, звужуються можливості забезпечення їх суспільних потреб, зростає нерівність у доступі до соціальних послуг, що поглиблює соціальний дисбаланс у суспільстві та провокує нарощування економічних проблем. Відповіддю на ці та інші виклики, які постають перед Україною, покликана стати удосконалена система соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю, ефективне функціонування якої мають забезпечити нові науково обґрунтовані механізми її інституційного регулювання.

Теоретико-методологічною основою дослідження особливостей формування системи соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю стали праці вітчизняних вчених Н. Борецької, О. Герасименко, О. Гонти, О. Гришновой, І. Гришової, О. Заярнюка, А. Колота, Ю. Краснова, Г. Купалової, В. Куценко, Е. Лібанової, О. Мельника, В. Новікова, О. Новікової, В. Петюха, М. Семікіної, І. Шурми, а також зарубіжних науковців Дж. Астона, Р. Віллісона, С. Вільямса, С. Девсона, Р. Мартіна, Р. Піментала, М. Прістлі та інших.

Науковим дослідженням з питань надання соціальних послуг і вдосконалення практичної діяльності держави у цьому напрямку присвятили свої розробки С. Горбунова-Рубан, В. Єлагін, О. Палій, В. Скуратівський, П. Шевчук та ін. Різноманітні аспекти інституційного регулювання та державної підтримки осіб з інвалідністю досліджували С. Богданов, І. Верховод, Г. Гаврюшенко, А. Іпатов, Т. Кір'ян, Л. Колешня, Ю. Куліков, О. Лесько, С. Мельник, В. Онікієнко, О. Палій, О. Сергієні, І. Терюханова, В. Циба, А. Шевцов, І. Маркіна, О. Галицький, Т. Шестаковська та ін.

Відаючи належне вагомому внеску названих науковців у розвиток економічної науки, зауважимо, що проблеми інституційного регулювання

соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю з урахуванням сучасних вимог міжнародних стандартів залишаються недостатньо розробленими. Також потребують комплексного наукового дослідження питання виміру та оцінки ефективності заходів державної політики у царині задоволення різнобічних потреб осіб з інвалідністю. Важливим науково-прикладним завданням є формування сучасної концепції та дієвої стратегії регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю в Україні на основі реалізації потенціалу державно-приватного партнерства. Недостатній рівень розробленості, наукова й практична вагомість зазначених проблем, необхідність їх вирішення обумовили вибір теми дослідження, його мету і завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано у рамках планів науково-дослідних робіт Чернігівського національного технологічного університету Міністерства освіти і науки України за темами: „Теорія і практика соціально-економічного розвитку економіки України та її регіонів в умовах ринкових перетворень” (номер державної реєстрації 0111U002352), в рамках якої автором визначено сучасні напрями економічної адаптації осіб з інвалідністю в Україні; „Теоретико-прикладні аспекти фінансового забезпечення національного господарства” (номер державної реєстрації 0113U002741), де дисертантом розглянуто фінансові аспекти формування та реалізації стратегії соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю в умовах вітчизняних реалій; „Інтегрована модель конкурентоспроможної вищої освіти в Україні за концепцією Quadruple Helix (міждисциплінарний)” (номер державної реєстрації 0117U007258), за якою здобувачем запропоновано економіко-математичний інструментарій забезпечення зайнятості та професійної реабілітації осіб з інвалідністю.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є розроблення теоретичних, методологічних та науково-практичних основ інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю задля підтримки соціальної сфери країни.

Досягнення мети роботи зумовило необхідність постановки та вирішення таких основних завдань:

- узагальнити теоретичні підходи до визначення системної сутності соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю та формування цільових орієнтирів його інституційного регулювання;
- дослідити наукові засади функціонування системи соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю;
- обґрунтувати теоретико-методологічні положення щодо формування механізму інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю;
- сформулювати концептуальні підходи інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю;
- охарактеризувати організаційно-правові важелі та принципи регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю в Україні;

- здійснити структурно-динамічне оцінювання стану соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю та факторів, які на нього впливають;
- обґрунтувати перспективи державного інституційного регулювання системи соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю;
- розробити науковий інструментарій реалізації моделі державно-приватного партнерства щодо соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю;
- адаптувати до реалій національної економіки України зарубіжний досвід реалізації державної політики підтримки осіб з інвалідністю;
- обґрунтувати напрями удосконалення інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю в Україні;
- розробити стратегію соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю;
- запропонувати інструментарій сприяння зайнятості та професійної реабілітації осіб з інвалідністю у контексті підвищення ефективності реалізації стратегії соціально-економічного забезпечення.

Об'єктом дослідження є процеси соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю в Україні.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні, методичні і практичні аспекти інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю в Україні.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є сукупність загальнонаукових і спеціальних методів пізнання. Основу вивчення понятійно-категоріального апарату становили методи аналізу та синтезу, узагальнення та наукової абстракції. Комплексний підхід і діалектичні принципи дозволили виявити сутнісні характеристики досліджуваних процесів, форми їхнього прояву, виділити властиві їм протиріччя й визначити тенденції їхнього розвитку. Системний аналіз використано для визначення складових механізму інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю та відповідної концепції. Поєднання процесного, системного та функціонального підходів дозволило розгорнуто охарактеризувати елементи стратегії соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю в Україні. Ціннісно-орієнтований, програмно-цільовий методи та метод ситуаційного аналізу використовувались при висвітленні засад державної політики соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю в Україні, метод статистичного аналізу – при оцінюванні сучасного стану та ефективності інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю в Україні. Дослідження політики регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю у різних країнах світу проводилося з використанням структурного підходу, методів логічного, порівняльного і статистичного аналізу, групування тощо. Методи моделювання застосовано при аналізі факторів, які впливають на рівень соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю.

Статистичну та фактологічну основу дослідження становили нормативно-правові і законодавчі акти, монографічні дослідження та наукові публікації провідних вітчизняних і зарубіжних учених та практиків, аналітична інформація науково-дослідних установ, статистичні матеріали та звітні дані Державної служби статистики України, Міністерства соціальної політики України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, матеріали інформаційно-аналітичних бюлетенів, ресурсів мережі Інтернет.

Наукова новизна одержаних результатів. Основні положення дослідження, що характеризують наукову новизну одержаних результатів, які є особистим здобутком автора та виносяться на захист, полягають у наступному:

вперше:

- визначено концептуальні положення інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю, який включає визначення закономірних та істотних зв'язків, а також суб'єктно-об'єктних залежностей у цій сфері; уточнення категоріального апарату; розробку відповідної стратегії, конкретизацію її завдань, інструментів, організаційних та інфраструктурних компонентів; характеристику ресурсного потенціалу реалізації такої стратегії (фінансово-економічного, науково-технологічного, інформаційно-аналітичного та іншого). Це сприяє комплексному обґрунтуванню напрямів трансформації системи соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю для досягнення параметрів її ефективного функціонування;

- доведено взаємозалежність результатів інституційного регулювання рівня зайнятості осіб з інвалідністю та ефективністю стратегії їх соціально-економічного забезпечення, на основі застосування багатofакторної лінійної моделі, що охоплює сукупність визначених факторів (*розмір пенсії за інвалідністю; середньомісячна заробітна плата; чисельність інвалідів, що навчаються у професійно-технічних навчальних закладах та закладах вищої освіти; чисельність працевлаштованих інвалідів через службу зайнятості; навантаження незайнятого населення на одне вільне робоче місце; кількість вільних робочих місць для інвалідів; витрати державного бюджету на медичну, соціальну, трудову та професійну реабілітації інвалідів*). Це сприяє вибору дієвих інструментів інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю на основі ідентифікації та задоволення інклюзивних потреб останніх;

- розроблено складові стратегії соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю в Україні, який передбачає виокремлення науковообґрунтованих, взаємопов'язаних етапів та процедур у контексті розширення та конкретизації механізму її реалізації, враховуючи інновації в цій сфері та інструментарій оцінки результативності інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю;

удосконалено:

- концепцію формування системи соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю, особливістю якої є комплексне обґрунтування процесів інтеграції осіб з інвалідністю в економічну, соціальну, політичну та культурну

сфери життя суспільства шляхом формування необхідних умов для повноцінної життєдіяльності у відповідності до індивідуальних потреб, здібностей та інтересів даної категорії населення. Функціонування такої системи передбачає використання сукупності диверсифікованих методів (адміністративні, програмно-цільові, прогнозування), принципів (методичні та організаційні), засобів (фінансово-економічні, кадрові) інституційного регулювання;

- наукові положення щодо державного регулювання системи соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю за рахунок розробки відповідної структурно-функціональної моделі адаптованої до умов функціонування національної економіки, яка, на відміну від існуючих, враховує принципи, інструменти взаємодії інститутів регулювання, вплив внутрішніх і зовнішніх факторів та виступає основою для формування стратегічних засад активізації процесів соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю в Україні;

- теоретичну конструкцію інтегрального механізму інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю, яка на відміну від усталених, враховує синергію взаємодії сукупності спеціальних підсистем (*фінансової, нормативно-правової, організаційної, кадрової, профорієнтаційної та освітньої, науково-прикладної, інформаційної*) і передбачає циклічність й зворотність зв'язків у процесі її реалізації. Запропонований механізм може бути використаним для моделювання суб'єктно-об'єктних відносин між учасниками системи соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю з метою підвищення її результативності;

- організаційно-методичне забезпечення процесу формування та реалізації моделі державно-приватного партнерства щодо удосконалення інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю, яке, на відміну від наявних, спирається на комплексність застосування наступних інструментів: соціальне замовлення; стандартизація; оцінка якості соціальних послуг; державно-громадське співробітництво. Цінність запропонованого підходу полягає в тому, що він може служити підґрунтям для прийняття виважених рішень щодо формування довгострокових відносин держави та приватного сектору у напрямку реалізації стратегічних заходів соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю в Україні;

набули подальшого розвитку:

- понятійно-категоріальний апарат економічної науки, в частині уточнення змісту поняття „система соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю”, яке на відміну від усталених поглядів, розглядає його на основі синтезу положень компонентного, функціонального, структурного та інтегративного підходів, що дозволило розкрити специфіку інституційного регулювання у контексті реалізації нормативно закріплених гарантованих державою прав, свобод і законних інтересів осіб з інвалідністю в різних сферах їх життєдіяльності (працевлаштування, медичне та інфраструктурне забезпечення, освіта). Це дало змогу підвищити рівень наукової аргументованості системи інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю та сприяло формуванню підґрунтя для визначення змісту складових механізму її реалізації;

- методичний підхід до оцінки нормативно-правової бази регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю в Україні, в частині виокремлення ієрархічних рівнів, обґрунтування сучасних проблем та перспективних напрямів їх вирішення: гармонізація вітчизняного законодавства до міжнародних стандартів; посилення контролю за рівнем та якістю соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю; підвищення результативності координаційної діяльності між державними й недержавними органами, підприємствами, установами й організаціями, діяльність яких спрямована на якісне соціально-економічне забезпечення осіб з інвалідністю. Це дає змогу підвищити рівень науково-прикладного обґрунтування процесу розробки ефективного механізму фінансування соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю з огляду на вітчизняні реалії;

- наукові положення щодо удосконалення інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю в Україні, які на відміну від наявних, враховують конструктивний зарубіжний досвід та передбачають стимулювання соціально-економічної підтримки осіб з інвалідністю, як безпосередньої з боку держави (професійної, освітньої, медичної, реабілітаційної, абілітаційної тощо), так і опосередкованої – з боку підприємницьких структур, що дозволить реалізовувати завдання стратегії соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю;

- теоретична інтерпретація складових концепції інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю, принциповою відмінністю якої є виокремлення та розкриття змістовного наповнення етапів її реалізації (короткостроковий, середньостроковий та довгостроковий), включення індикаторів оцінки результативності інституційного регулювання та обґрунтування необхідності впровадження інновацій у практику соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю. Це створює передумови для підвищення якості життя осіб з інвалідністю у контексті надання можливостей та задоволення їх потреб та реалізації соціально-економічних інтересів;

- методичний підхід до комплексної оцінки результативності інституційного регулювання рівня зайнятості осіб з інвалідністю в Україні, в основу якого покладено збалансоване поєднання комплексу критеріїв раціональної зайнятості (витрати на забезпечення життєдіяльності осіб з інвалідністю; розмір заробітної плати; тривалість трудової діяльності тощо). Такий підхід дозволяє здійснити оцінку потенційних можливостей реалізації індивідуально-особистісного принципу соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю на довгострокову перспективу;

- напрямки і моделі інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю в Україні на основі комплексного аналізу його стану та перспектив розвитку, що, на відміну від існуючих, враховують інноваційні підходи до соціального захисту осіб з інвалідністю, а саме: напрями активізації наукового потенціалу, інформаційних технологій; посилення ролі мережі служби соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю; удосконалення нормативних і законодавчих актів; створення структур нового

типу, які мають об'єднати реабілітаційно-виробничі, освітні та наукові функції підтримки осіб з інвалідністю в сучасних ринкових умовах.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що теоретичні та методологічні положення дисертаційної роботи доведено до рівня конкретної методики і практичних рекомендацій щодо інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю в Україні. Основні положення, висновки та рекомендації дослідження були використані у роботі: Департаменту соціальної та сімейної політики Одеської обласної державної адміністрації у процесі розробки обласної комплексної програми соціальної підтримки населення на 2018-2020 роки «Соціальний захист населення в Одеській області» (довідка № 12-20/721 від 07.02.2019 р.); Департаментом праці та соціальної політики Одеської міської ради у процесі розробки програм підтримки незахищених верств населення та механізмів їх реалізації (довідка №02-27/253 від 04.02.2019 р.); Центром протезно-ортопедичної допомоги при обґрунтуванні комплексного механізму інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю (довідка №1118/1 від 04 грудня 2018 р.); Асоціацією «Всеукраїнська спілка протезно-ортопедичних підприємств «ОРТОНЕТ» у процесі розробки стратегічних напрямів удосконалення соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю в Україні (довідка №120/2 від 12.11.2018 р.); Центром медико-соціальної і фізичної реабілітації осіб з інвалідністю з вадами фізичного розвитку «ІНТЕГРАЦІЯ» при визначенні основних перспектив державного інституційного регулювання системи соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю (довідка № 27/1 від 15.01.2019 р.).

Окремі теоретичні та науково-методичні положення дисертаційної роботи впроваджено в навчальний процес Державного вищого навчального закладу «Університет менеджменту освіти» в процесі викладання дисциплін «Менеджмент соціальної роботи», «Інформаційні технології навчання» та «Технологія складання проектів з інклюзивної освіти» (довідка №01-02/101 від 18.02.2019 р.) та у навчальному процесі Чернігівського національного технологічного університету (довідка № 102/08-1165 від 06.11.2018 р.) при викладанні дисципліни «Державне регулювання економіки».

Особистий внесок здобувача. Наукові положення, висновки та рекомендації, що виносяться на захист, одержані автором особисто. Обсяг особистого внеску автора у роботах, опублікованих у співавторстві, наведений у переліку опублікованих праць.

Апробація результатів дисертації. Результати дисертаційної роботи апробовані на міжнародних науково-практичних конференціях, викладені в монографіях, наукових статтях, впроваджені в практику державних установ та організацій і в навчальний процес. Основні положення, результати і висновки дисертації були представлені на наукових і науково-практичних конференціях: II Міжнародної науково-практичної конференції «Наукові засади розвитку знань економічної теорії» (м. Черкаси, 2018 р.); Zbiyr artykuuyw naukowych z Konferencji Miedzynarodowej Naukowo- Praktycznej (on-line) zorganizowanej dla

pracownicyw naukowych uczelni, jednosteknaukowo-badawczych oraz badawczych z pacstw obszaru byiego Zwizku Radzieckiego oraz byiej Jugosiawii (Warszawa, 2018 p.); XXIII Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми і перспективи інноваційного розвитку економіки в контексті інтеграції України в Європейський науково-інноваційний простір» (м. Одеса, 2018 p.); VI международная научная конференция «Украина – България – Европейски съюз: съвременно състояние и перспективи» (Варна, 2018 p.); XII регіональна науково-практична конференція «Проблеми управління соціальним і гуманітарним розвитком» (м. Дніпро, 2018 p.); 1 st International Scientific and Practical Conference «Imperatives of development of civil society in promoting national competitiveness» (Batumi, 2018 p.).

Публікації. Основні результати дисертаційної роботи опубліковано у 33 наукових працях, з них: 1-а одноосібна монографія обсягом 16,2 друк.арк., розділ у колективній монографії обсягом 1,1 друк. арк.; 21 стаття у наукових фахових та наукометричних виданнях – 11,85 друк. арк.; 1 стаття у зарубіжному науковому виданні – 0,6 друк. арк. 9 робіт у інших наукових виданнях та збірниках обсягом 2,05 друк. арк. Загальний обсяг публікацій – 31,8 друк. арк.; особисто автору належить – 30,2 друк. арк.

Обсяг і структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел, що налічує 360 найменувань, 6 додатків на 25 сторінках. Загальний обсяг роботи 437 сторінок, основний обсяг дисертації викладено на 405 сторінках. Матеріали дисертації ілюструють 24 таблиці, 36 рисунків (з яких повні сторінки займають: таблиці – 4 сторінки, рисунки – 3 сторінки)..

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційної роботи, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет та методи дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів.

У першому розділі «**Теоретичні засади інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю**» розкрито сутність та зміст інституційного регулювання, поглиблено теоретичні положення та уточнено понятійно-категоріальний апарат дослідження інституційного регулювання соціально-економічної сфери, обґрунтовані цільові орієнтири соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю, систематизовані підходи до функціонування системи соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю та її інституційного регулювання.

Обґрунтовано, що сучасне інституційне регулювання спрямовується на зростання добробуту нації на основі прискореного розвитку соціально-економічної сфери, активного впливу соціальних факторів на підвищення ефективності національного виробництва. Весь комплекс регулюючих заходів, спрямованих на захист населення від безробіття, інфляції, знецінення особистих заощаджень, утримання непрацездатних і малозабезпечених громадян є підконтрольним державі та має втілення в її соціальній та економічній політиці. Економічна складова включає: розробку соціально-

економічних програм; виплату матеріальної допомоги; надання соціальної допомоги, пільг; індексація грошових доходів громадян; надання населенню пільгових кредитів та ін. Соціальна складова представлена активізацією діяльності соціальних організацій, фонди яких формуються за рахунок добровільних внесків фізичних та юридичних осіб і держави (групи порятунку, благодійні фонди, комітет із захисту прав споживачів тощо).

На основі аналізу існуючих науково-теоретичних підходів удосконалено сутність поняття «соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю», яке запропоновано розглядати як процес або результат належного функціонування механізму інституційного регулювання у контексті реалізації нормативно закріплених і гарантованих державою прав, свобод та законних інтересів осіб з інвалідністю в різних сферах їх життєдіяльності.. Запропоноване визначення враховує не лише процес розроблення відповідних законодавчих та інших нормативно-правових актів, які регулювали б складну гаму соціально-економічних та трудових відносин, але й діяльність, спрямовану на їх гармонізацію.

Встановлено, що основна мета інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю полягає у максимальній можливості їх інтеграції у суспільство шляхом гарантування їм рівних з усіма іншими громадянами можливостей для участі в економічній, політичній і соціальній сферах життя суспільства, створення необхідних умов для ведення повноцінної життєдіяльності згідно з індивідуальними здібностями та інтересами.

Головний вектор розвитку наукових поглядів на проблему інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю в сучасних умовах визначають такі передумови: 1) задекларована модель соціально орієнтованої держави, яка передбачає створення для осіб з інвалідністю адаптованого середовища життєдіяльності та їх активне залучення в соціально-економічну систему країни. Це вимагає зміни парадигми інституційного регулювання у контексті здійснення комплексу заходів щодо медичного та соціального страхування, трудової та професійної реабілітації, розвитку інклюзивної освіти; 2) неготовність вітчизняного ринку до використання у повній мірі робочої сили особливої якості й конкурентоспроможності, що перешкоджає залученню осіб з інвалідністю до сфери трудової діяльності, та відтак – звужує можливості їх гідного соціально-економічного забезпечення.

Систематизовані специфічні властивості соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю у контексті вирішення на державному рівні цілей стратегічного інституційного регулювання: забезпечення економічної стабільності й економічного зростання як об'єктивної основи реалізації сукупності прав осіб з інвалідністю, впровадження державних програм, спрямованих на розвиток інститутів, пов'язаних з окремими соціальними й економічними їх правами; розроблення й запровадження ефективної соціальної політики, яка водночас визначала б, як основні орієнтири на цінності у діяльності органів державної влади та її посадових осіб, так і конкретні

завдання при забезпеченні ними прав осіб з інвалідністю; проведення законотворчої роботи, кодифікованої діяльності, ліквідація існуючих прогалин у соціальному законодавстві, прийняття нових законів, покликаних підвищити рівень гарантованості соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю.

Аналіз сутності та змісту соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю дає підстави стверджувати, що останнє являє собою складну систему. Запропоновано визначити систему соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю як сукупність окремих суб'єктів, компонентів, елементів, що перебувають у постійному взаємозв'язку, взаємозалежності та взаємодії в процесі задоволення різнопланових потреб такої категорії населення, спираючись на принципи та методи її інституційного регулювання.

Основними методами, якими повинно здійснюватися інституційне регулювання означеної системи, визначено: метод прогнозування (виявлення сучасних та перспективних потреб осіб з інвалідністю у соціально-економічному забезпеченні); нормативно-правовий метод (розроблення та прийняття відповідної законодавчо-нормативної бази, що регламентує порядок функціонування системи соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю); програмно-цільовий метод (визначення головної мети соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю, розроблення програми її досягнення, створення механізму управління реалізацією програми); метод кадрового забезпечення (підготовка та підвищення кваліфікації необхідної чисельності працівників, які здійснюватимуть професійну реабілітацію осіб з інвалідністю на всіх рівнях функціонування системи); фінансово-економічний метод (прогнозування обсягів видатків із бюджетів усіх рівнів на забезпечення ефективного функціонування системи соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю) (рис. 1).

У другому розділі **«Методологічні аспекти інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю»** визначено методологічні засади формування інтегрованого механізму інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю; запропоновано концепцію інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю; обґрунтована нормативно-правова база регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю в Україні.

Інституційне регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю є багатовимірним, комплексним процесом, на реалізацію якого впливає комплекс різнопланових проблем у різних сферах суспільного життя. Ефективність вирішення проблем соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю залежить, передусім, від чіткої їх ідентифікації, здійснення всебічного та ґрунтового аналізу. Базуючись на методиці застосування PEST-аналізу сегментовано макросередовище соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю та виокремлено фактори, що впливають на механізми інституційного регулювання в Україні, основними з яких визначено: політичний; соціально-економічний; технологічно-інноваційний; нормативно-правовий та організаційний.

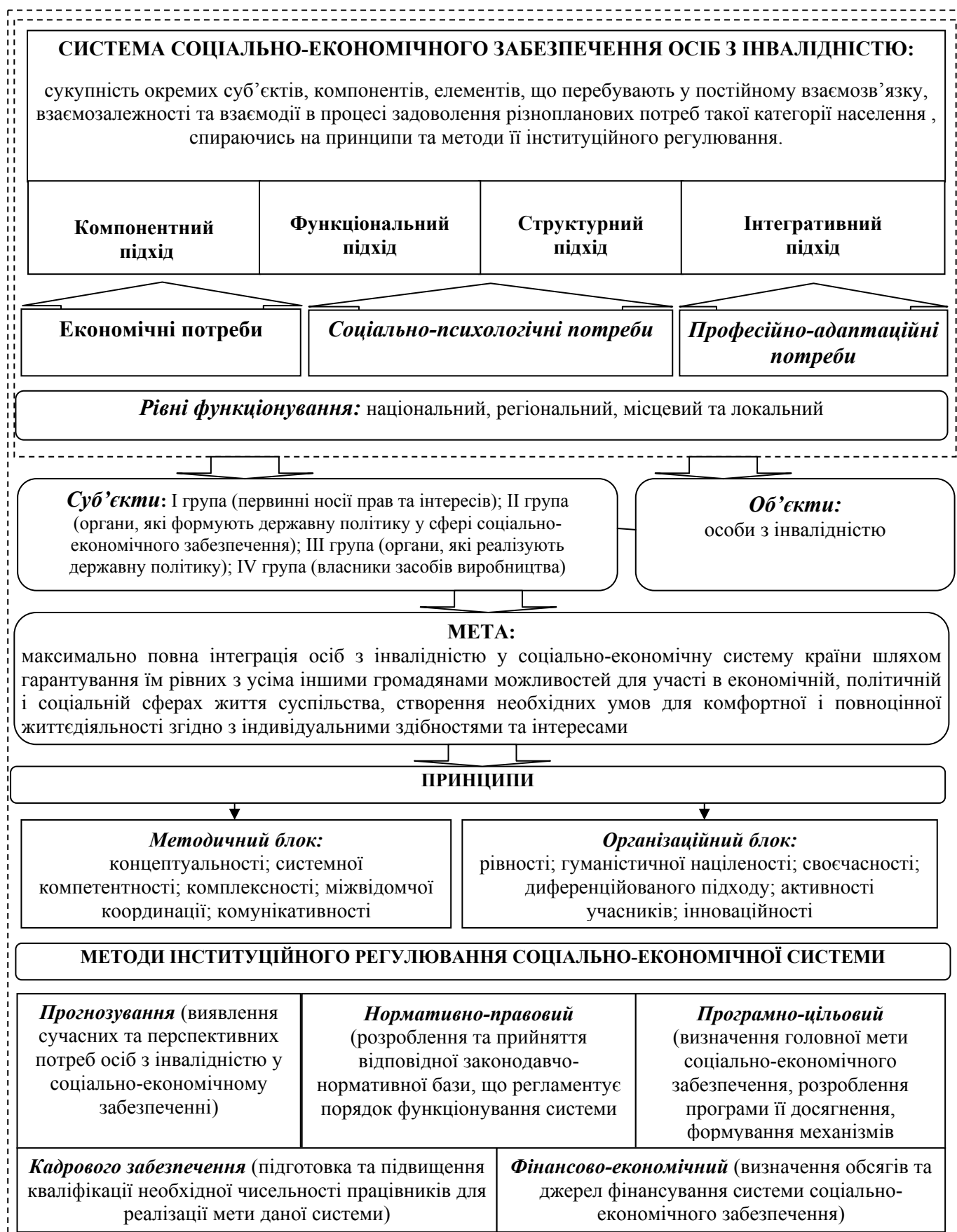

Рис. 1. Структурна схема ключових елементів системи соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю*

*Джерело: розроблено автором

Імперативом процесу функціонування механізмів інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю є синергічна інтеграція, практичним проявом якої є підвищення ефективності таких механізмів, рівнів якості та обсягів надання різних видів послуг у контексті соціально-економічного забезпечення. Враховуючи особливості функціонування системи соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю, розроблено схему відповідного інтегрального механізму, метою якого є розв'язання життєвих соціально-економічних проблем та потреб осіб з інвалідністю та який передбачає реалізацію таких спеціалізованих механізмів (підсистем) як: фінансовий, нормативно-правовий, організаційний, кадровий, інформаційний, науково-прикладний, освітній (включаючи професійну орієнтацію). Важливе місце у розробці та реалізації принципів та механізмів інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю належить уповноваженим органам державної влади у сфері надання відповідних соціальних послуг (рис.2).

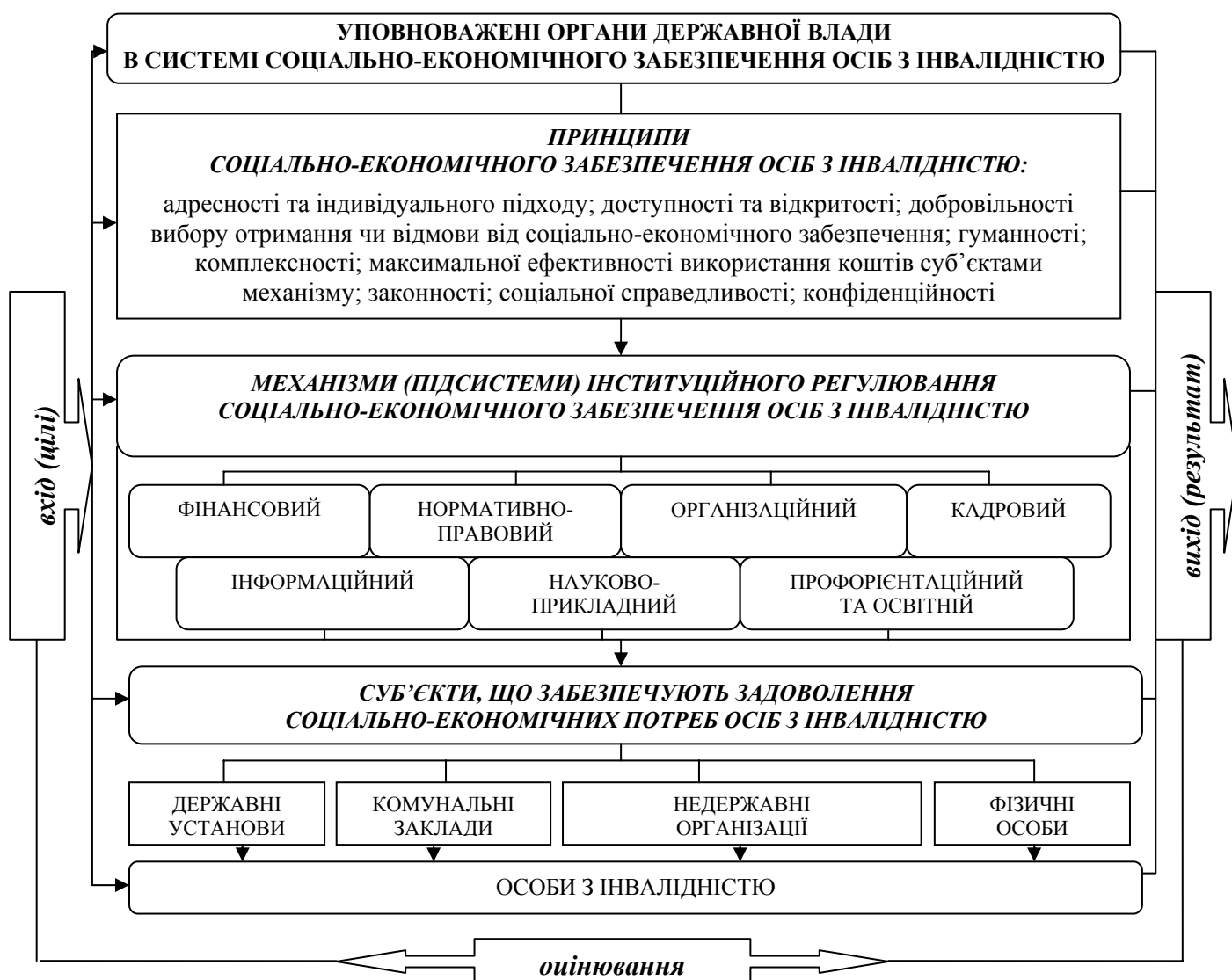

Рис. 2. Інтегральний механізм інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю*

*Джерело: розроблено автором

Процес функціонування інтегрального механізму інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю складається з визначених циклічно повторюваних фаз (визначення та обґрунтування; затвердження; реалізація, моніторинг, контроль, оцінка; внесення корективів). Невід'ємною складовою такого механізму є підсистема зворотного зв'язку, формами реалізації якої на практиці є аудит, різні види контролю та оцінювання. Ключовою у забезпеченні функціонування такого механізму є підсистема зворотного зв'язку, яка забезпечує її циклічність, відкритість; дає змогу здійснювати моніторинг поточних результатів, аналізувати та оцінювати якість соціально-економічного забезпечення, яке вимірюється у відповідних показниках, індикаторах та вносити необхідні корективи на початковому етапі інституціонального регулювання цієї сфери.

Доведено, що якість, адресність надання та доступність соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю в Україні є вкрай низькими, а бюджетні видатки на фінансування відповідних соціальних послуг покривають лише третину від їх потреби.

Обґрунтована необхідність розроблення та впровадження концепції інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю. До пріоритетних напрямів реалізації концепції у короткостроковий період віднесено: нормативно-правове забезпечення; фінансово-економічне забезпечення; інформаційно-аналітичне забезпечення; організаційно-інституційне забезпечення; кадрове та освітнє забезпечення; науково-технологічне забезпечення.

Наголошено, що у нормативно-правових актах та внутрішніх регламентах інститутів системи соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю в Україні мають бути відображені та отримати динамічне просування відповідні міжнародні, насамперед, європейські норми і стандарти. Формами реалізації та кінцевими результатами виконання завдань концепції на довгострокову перспективу є: соціальна реабілітація, інтеграція, працевлаштування, якісні профорієнтаційні та освітні послуги тощо (рис.3).

Здійснено оцінку якості та дієвості вітчизняної нормативно-правової бази щодо регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю, на основі чого виокремлено ієрархічну структуру рівнів такого регулювання. Констатовано, що з огляду на недосконалість, неоднозначність тлумачення та суперечливість окремих регуляторних актів, рівень соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю в Україні, на жаль, є одним з найнижчих серед країн Європи.

До концептуальних аспектів, які вимагають доопрацювання у напрямку якісного соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю, необхідно віднести: подальшу гармонізацію вітчизняного законодавства з міжнародними стандартами; удосконалення процедурних норм, пов'язаних з наданням відповідного статусу особи з інвалідністю та визначенням форм його соціально-економічного забезпечення; удосконалення нормативно-правової бази регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю та його основних елементів; посилення контролю за рівнем та якістю соціально-

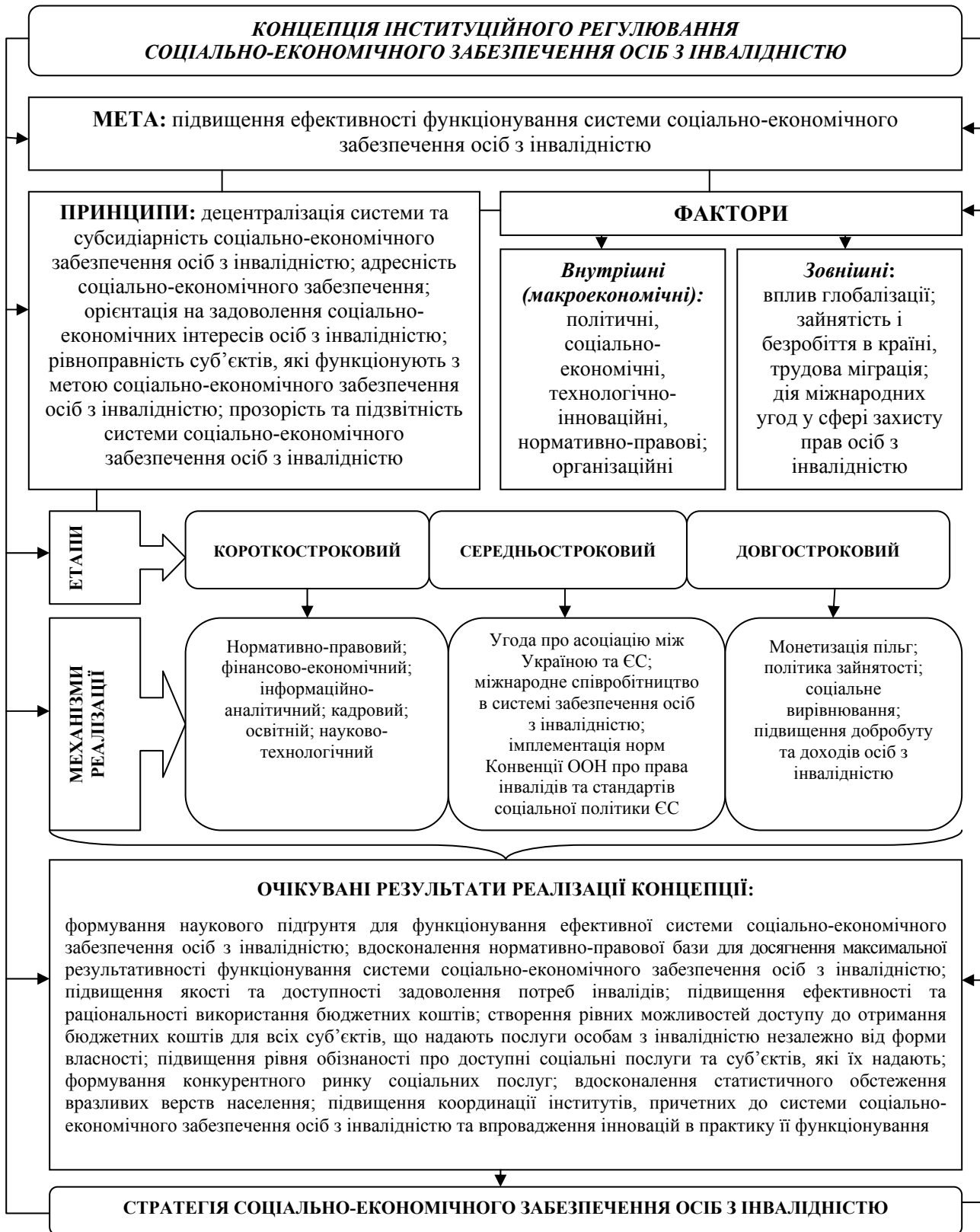

Рис. 3. Схематична інтерпретація методологічного підходу до формування та реалізації концепції інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю*

*Джерело: розроблено автором

економічного забезпечення осіб з інвалідністю; підвищення результативності координаційної діяльності між державними й недержавними органами, підприємствами, установами й організаціями, діяльність яких спрямована на якісне соціально-економічне забезпечення осіб з інвалідністю; покращення якості функціонування медичних, реабілітаційних та інших закладів, де утримуються або перебувають особи з інвалідністю та налагодження взаємодії між ними; розробка ефективних механізмів фінансування соціально-економічного забезпечення такої категорії населення.

У третьому розділі **«Оцінка результативності інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю в Україні»** охарактеризовано стан соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю в Україні; проаналізовано фактори, які впливають на рівень соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю в Україні; оцінено результативність інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю в Україні.

Нині в Україні спостерігаються негативні тенденції відтворення людського капіталу, розширення зони його деградації, що загрожує соціально-економічній безпеці держави, зокрема і через збільшення чисельності інвалідів, особливо працездатного віку, при гострій депопуляції населення. При цьому відбувається не лише збільшення чисельності осіб з інвалідністю, але й ускладнення самих форм інвалідності, які отримують громадяни. Стабільно висока питома вага осіб з інвалідністю в складі населення України вимагає концентрації зусиль у напрямі активізації їх соціальної інтеграції, передусім через систему зайнятості. Державна підтримка особам з інвалідністю надається у процесі реалізації соціальної політики, яка структурно є достатньо комплексною, проте на етапі її практичного впровадження виявляється зазвичай проблемною. Переважно це стосується фінансових аспектів, спричинених хронічною дефіцитністю державного бюджету, що обумовлює значні складнощі у практичній площині та обмежує можливості комплексної реалізації державної соціальної політики та достатнього забезпечення потреб соціально вразливих верств населення (табл. 1).

На підставі аналізу існуючого механізму інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю в Україні виявлено низку ознак його недосконалості, зокрема: скорочення кількості вільних робочих місць для інвалідів; низький рівень зайнятості серед громадян цієї категорії; незначна частина осіб з інвалідністю, які звертаються до органів соціального захисту населення за допомогою у працевлаштуванні; низький рівень працевлаштування таких осіб державною службою зайнятості; поступова руйнація мережі спеціалізованих підприємств інвалідів; низький рівень заробітної плати за видами вакансій для осіб з інвалідністю; недосконала система квотування робочих місць; недостатність фінансово-економічних та соціально-психологічних стимулів для роботодавців; нерозвиненість інклюзивної та дистанційної форми освіти. Проведене дослідження дозволило виявити такі основні недоліки функціонування спеціалізованих підприємств для інвалідів: низький розмір заробітної плати; застарілість технологій

Таблиця 1

Основні показники соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю
(на початок року)

Показники	Роки					Темп росту, % (2018/2014)
	2014	2015	2016	2017	2018	
Кількість працевлаштованих осіб з інвалідністю, які не досягли пенсійного віку	10968	11715	11912	11450	11466	104,5
Забезпеченість осіб з інвалідністю спеціальним автотранспортом, %	104	105	106	105	103	99,0
- кількість осіб з інвалідністю, які мають спецавтотранспорт	69864	69529	68530	66698	62973	90,1
- кількість осіб з інвалідністю, які потребували забезпечення спеціальним автотранспортом	67429	66318	64665	63262	61177	90,7
Забезпеченість осіб з інвалідністю технічними засобами реабілітації, %	68,5	74,7	86,2	77,6	74,8	109,2
- кількість осіб з інвалідністю, які потребували забезпечення технічними засобами реабілітації	237786	228899	209415	225553	222142	93,4
- кількість осіб, яких забезпечено технічними засобами реабілітації	162819	170913	180480	175137	166284	102,1
Державна фінансова допомога особам з інвалідністю						
Кількість одержувачів, осіб	62784	65569	77092	79843	98255	156,5
Загальна сума призначеної місячної допомоги, тис. грн.	58174,12	62268,14	82086,13	97582,3	142038,9	244,1
Середній розмір призначеної місячної допомоги, грн.	863,47	949,66	1064,92	1222,27	1445,61	167,4
Кількість осіб з інвалідністю, які отримали одноразову матеріальну допомогу	12034	16499	12423	4738	17709	147,1

*Джерело: побудовано на основі даних Державної служби статистики України

виробництва, і як наслідок, низька конкурентоспроможність і неліквідність продукції зазначених підприємств; низька продуктивність праці на таких підприємствах та ін.

Слід відмітити певні позитивні зрушення протягом останніх років. Пенсійна реформа та реформа системи соціальної допомоги й соціальних послуг в умовах децентралізації, сприяли підвищенню рівня задоволення соціально-економічних потреб осіб з інвалідністю та розширювати їх можливості, брати участь у суспільному житті. Так, у рамках реалізації пенсійної реформи з 01 жовтня 2017 року були осучаснені пенсії по інвалідності (рис.4).

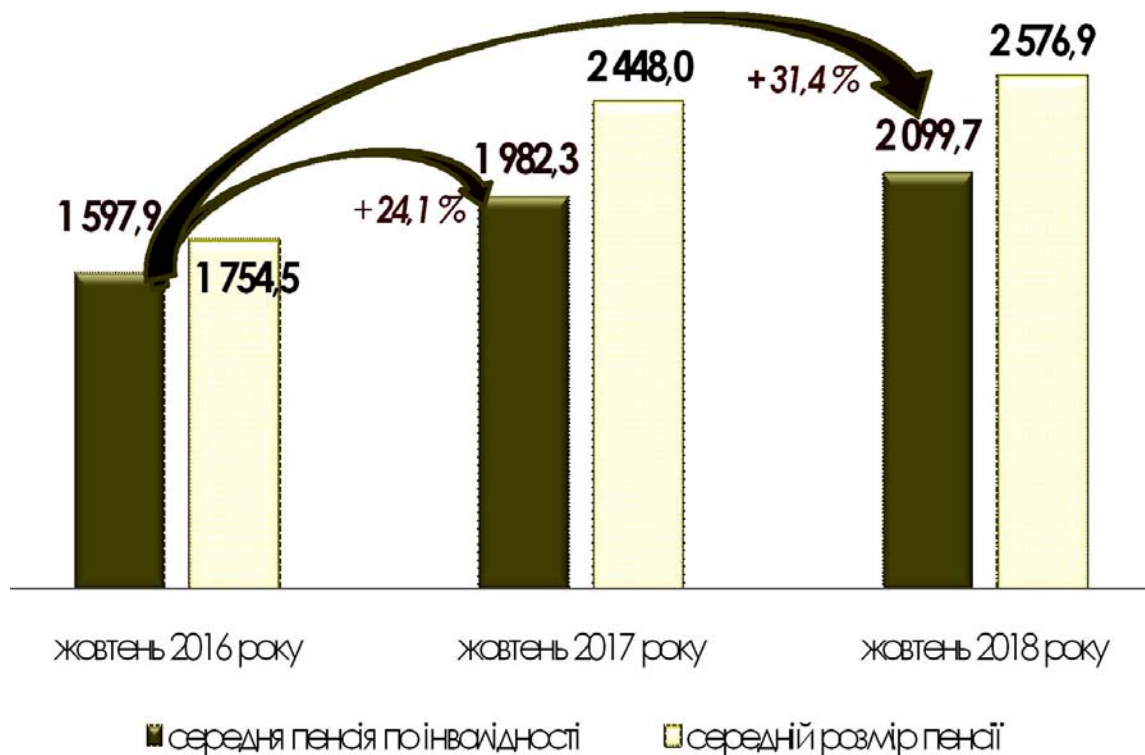

Рис.4. Зміна обсягу середньої пенсії по інвалідності в Україні*

*Джерело: систематизовано автором на основі даних Державної служби статистики України

Ідентифіковано сукупність організаційно-інституційних факторів, які впливають на рівень соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю: наявність необхідної кількості спеціалізованих установ та організацій, які сприяють суспільній інклюзії таких громадян; освітній та професійний рівень осіб з інвалідністю; зацікавленість керівників підприємств залучати до праці осіб з інвалідністю з дотриманням нормативів щодо квотуванню робочих місць; кількість закладів, які забезпечують медичне обслуговування, реабілітацію, професійну орієнтацію та здобуття освіти для осіб з інвалідністю тощо. Проведений моніторинг факторів соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю засвідчив, що головними причинами низького рівня забезпеченості осіб з інвалідністю є відсутність необхідних матеріальних стимулів, гарантій соціального захисту, невідповідність зовнішнього середовища трудовим потребам осіб з інвалідністю (відсутність технічних засобів реабілітації та транспортних засобів; ортезів й протезів; модернізованих меблів, обладнання, предметів побуту, засобів праці; навчальної, наукової літератури і засобів масової інформації на спеціальних носіях). Рівень трудової активності осіб з інвалідністю залишається низьким за причинами невідповідності професійної їх підготовки попиту територіального ринку праці, низької трудової мобільності, незадовільного професійно-кваліфікаційного рівня, і, як наслідок – низької конкурентоспроможності робочої сили.

На основі кореляційно-регресійного аналізу здійснено оцінку результативності інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю в Україні шляхом розрахунку впливу

сукупності інституційних факторів на рівень зайнятості осіб з інвалідністю. Використання побудованої автором багатофакторної лінійної моделі дозволяє прогнозувати динаміку чисельності працюючих осіб з інвалідністю за динамічним рядом та здійснювати вибір дієвих інструментів інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю в Україні.

Наголошено, що на сьогоднішній день однією нагальних умов успішної трансформації системи соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю має бути реформа проведення медико-соціальної експертизи. Міністерство охорони здоров'я вже ініціювало таку реформу, яка має передбачати поступовий перехід від медичної моделі інвалідності до соціальної моделі, тобто до ефективної системи соціально-економічної підтримки осіб з інвалідністю на основі оцінки діапазону їх ефективного функціонування та особистих потреб. Саме в механізмі інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю варто визначати комплекс заходів необхідних для задоволення специфічних потреб даної категорії людей, для реалізації їх права на самостійне якісне життя, вільне прийняття рішень.

У четвертому розділі **«Державна політика соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю в Україні»** визначено пріоритети удосконалення державного інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю; сформовано концептуальну модель державно-приватного партнерства у сфері удосконалення системи соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю; обґрунтовані напрями імплементації зарубіжного досвіду щодо державної підтримки соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю в Україні.

Ефективна державна політика соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю має спиратися на надійну інституційну та організаційно-функціональну основу, яка, з одного боку, ґрунтується на позитивному зарубіжному досвіді, а з іншого – має враховувати особливості вітчизняних реалій економічного розвитку. Розроблено структурно-функціональну модель державного інституційного регулювання системи соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю, яка адаптована до умов функціонування національної економіки. Концептуальними компонентами такої моделі визначено: підвищення рівня якості життя осіб з інвалідністю (медичне, страхове та освітнє забезпечення); орієнтація на фахову підготовку та перепідготовку осіб з інвалідністю з метою підвищення рівня їх зайнятості та конкурентоспроможності на ринку праці; сприяння участі осіб з інвалідністю в соціально-економічному житті суспільства; активізація розвитку міжнародного співробітництва громадських та професійних об'єднань інвалідів.

Визначаючи основні підходи до реформування інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю в Україні, обґрунтована необхідність запровадження державно-приватного партнерства, що має забезпечити надання якісних соціальних послуг особам з інвалідністю та дасть можливість отримувати, за бажанням, відповідну допомогу, як у державних закладах, так і в приватних структурах.

Розроблена концептуальна модель державно-приватного партнерства щодо удосконалення інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю. Перелік інструментів цієї моделі є широким, але до ключових з них належать: соціальне замовлення послуг соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю; стандартизацію послуг соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю; оцінка якості послуг соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю; державно-громадське співробітництво з питань соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю. Приватний сектор переконливо демонструє свою спроможність щодо якісної, ефективної і результативної роботи у системі соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю (рис.5).

Зазначено, що сучасна державна політика щодо осіб з інвалідністю має ґрунтуватися на засадах соціально-економічного забезпечення та реабілітації, що передбачає розширення можливостей осіб з інвалідністю, культивування здатності таких громадян бути адекватними до нових умов та керувати своїм життям. Основне завдання державної політики соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю полягає у сприянні реалізації творчого потенціалу особистості з урахуванням індивідуальних потреб і можливостей через відповідне забезпечення та інтеграцію у суспільне життя. Отже, проблеми осіб з інвалідністю можна розв'язувати лише спільними зусиллями держави, суспільства та безпосередньо осіб з інвалідністю.

Запропоновано напрями імплементації зарубіжного досвіду державної політики щодо підтримки соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю в Україні у розрізі двох груп завдань: 1) стимулювання суб'єктів приватного сектора до підтримки осіб з інвалідністю (у разі проведення заходів, спрямованих на працевлаштування та сприяння кар'єрному зростанню працівників з інвалідністю відмова від квот; виплати за кожного інваліда, найнятого понад мінімальну квоту; компенсація витрат на створення робочих місць для інвалідів; надання пільг з оподаткування роботодавців при наймі на роботу інваліда; надання державних субсидій на оплату праці працівника з інвалідністю в розмірі 50% заробітку такого працівника); 2) безпосередня соціально-економічна підтримка осіб з інвалідністю (надання гарантій для осіб з обмеженими фізичними можливостями; регламентування умов праці осіб з інвалідністю, матеріальне заохочення праці осіб з інвалідністю на рівні з іншими працівниками через систему колективно-договірних відносин; спільне навчання студентів-інвалідів та інших осіб; надання фінансових пільг і додаткових субсидій для студентів-інвалідів; застосування новітніх технологій навчання осіб з інвалідністю з урахуванням нозології інвалідності; адаптація робочого або навчального місця до особливих індивідуальних потреб інваліда; кваліфікована медична оцінка трудових можливостей людини; створення спеціалізованого банку даних для осіб, які пройшли професійну реабілітацію з одночасним їх працевлаштуванням; довгострокові цільові програми професійно-технічної або вищої освіти інвалідів; створення спеціальних реабілітаційних курсів, обладнання робочих і навчальних місць з урахуванням індивідуальної нозології інваліда; організація навчання інваліда та інші).

Рис. 5. Концептуальна модель державно-приватного партнерства у сфері соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю*

*Джерело: запропоновано автором

Підвищенню ефективності державної підтримки соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю сприяє тісний зв'язок між службами з питань зайнятості, освіти або медичного забезпечення осіб з інвалідністю, який реалізується через розвинену систему структур, що займаються виключно питанням соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю – бюро зайнятості, центри професійної реабілітації та зайнятості осіб з інвалідністю, підрозділи чи структури медичного забезпечення, заклади освіти тощо. Отже соціально-економічне забезпечення осіб з інвалідністю та його державна підтримка є складним процесом, організація якого потребує вірного вибору форм та методів, а також конкретних інструментів, здатних забезпечити узгодження інтересів всіх учасників (держави, приватного сектора та осіб з інвалідністю).

У п'ятому розділі **«Стратегічні імперативи інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю»** обґрунтовано перспективні напрями удосконалення організації інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю в Україні; розроблено концептуальний підхід до формування стратегії соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю; сформовано науково-методичний інструментарій підбору робочого місця особам з інвалідністю у контексті підвищення ефективності реалізації стратегії соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю.

Сприяння соціально-економічному забезпеченню осіб з інвалідністю полягає у використанні економічних і організаційних прийомів, що дозволяють об'єднувати в єдиний комплекс наявні ресурси. Координація діяльності інститутів соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю, на основі відповідних програм (наприклад сприяння зайнятості) дасть можливість досягти найбільшого ефекту від адаптації осіб з інвалідністю до сучасних економічних умов. Доведена необхідність формування ефективної організації інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю як сукупності ланок нерозривного ланцюга: наукових, законодавчих, управлінських, організаційних, виконавчих, економічних (рис.6).

Виникає потреба у формуванні спеціальної служби соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю, метою діяльності якої є організація соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю. Складовими служби соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю є: відомча служба реабілітації органів соціального захисту, структури професійної реабілітації і сприяння зайнятості осіб з інвалідністю, реабілітаційно-освітні структури. В умовах постійного дефіциту бюджетних коштів їх кооперація найбільш важлива для підтримки реабілітаційних інституцій. Основним їх розпорядником по лінії програм соціально-економічної підтримки осіб з інвалідністю повинні стати відповідні управління праці та соціального захисту населення, програм сприяння зайнятості – обласний центр зайнятості населення. Ефективність працевлаштування обумовлюється ефективністю роботи ланок, які поліпшують якість робочої сили осіб з

інвалідністю. У системі регіональних служб зайнятості такою ланкою має стати центр професійної реабілітації осіб з інвалідністю. Багатофункціональність центру дозволить проводити комплексну соціально-професійну реабілітацію осіб з інвалідністю, що страждають різними видами захворювань.

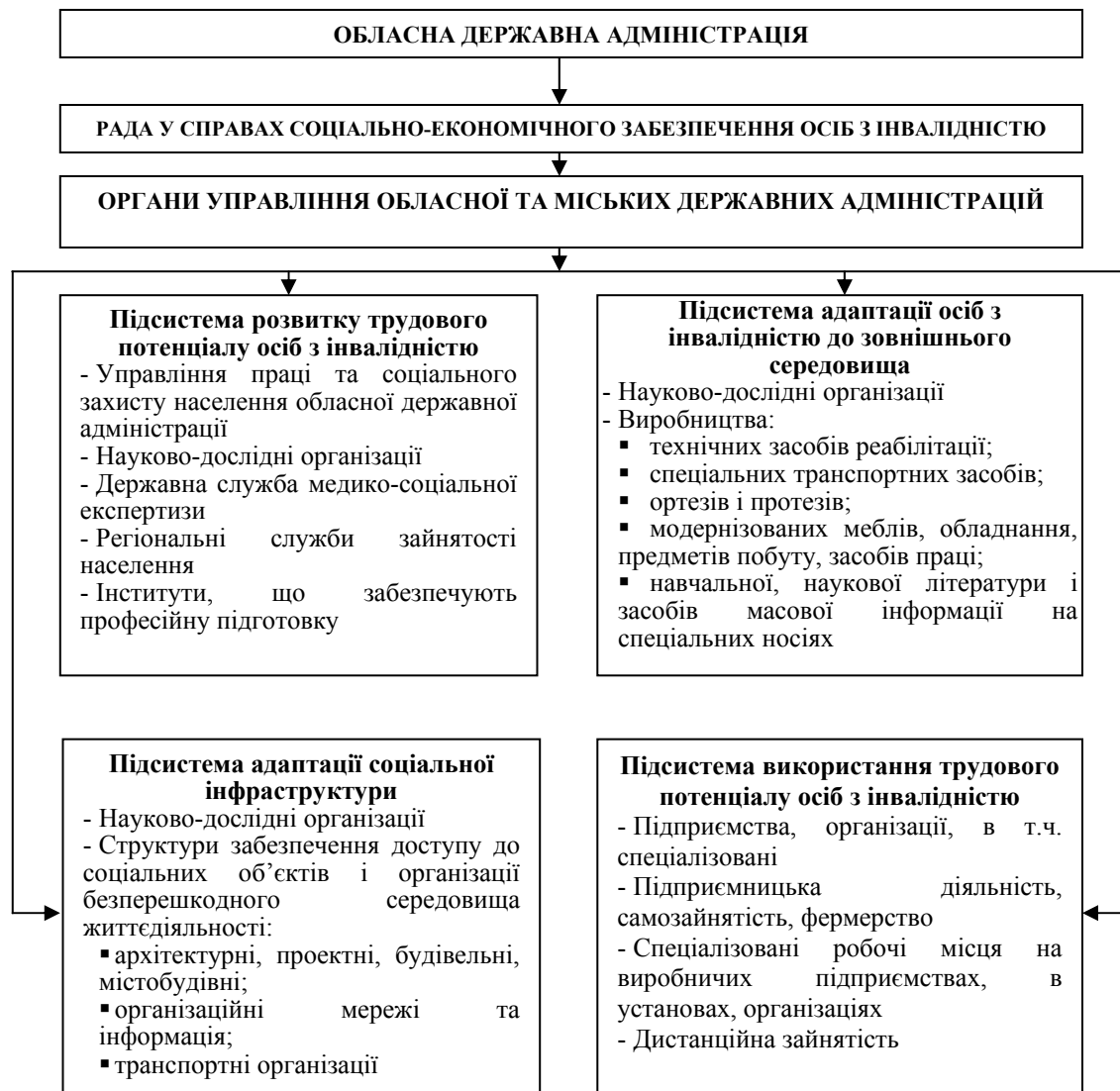

Рис. 6. Структурна схема організації інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю*

*Джерело: розроблено автором

Встановлено, що подальша робота у напрямку удосконалення інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю має базуватися на: розвитку інноваційних підходів до соціального захисту осіб з інвалідністю від безробіття, які полягають у підвищенні якості професійної реабілітації та сприянні зайнятості та самозайнятості, поглибленому діагностуванні потенційних професійних можливостей інвалідів з урахуванням нозологій інвалідності; удосконаленні соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю на основі розвитку наукового потенціалу; реабілітаційних технологій і виробництва засобів технічної реабілітації; інформаційних технологій; посиленні ролі мережі служби соціально-

економічного забезпечення осіб з інвалідністю, удосконаленні нормативних і законодавчих актів, що регламентують процес зайнятості осіб з інвалідністю на території всієї країни; сприянні зайнятості осіб з інвалідністю на базі поліпшення структури органів соціального захисту і зайнятості населення, створення в їх складі профільних підрозділів з соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю; створенні структур нового типу, які мають об'єднати реабілітаційно-виробничі, освітні та наукові функції.

Залежно від рівня економічного розвитку, стану ринку праці передбачається здійснення активних та пасивних заходів інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю. До *активних заходів* належать: створення додаткових і нових робочих місць шляхом реструктуризації економіки, розвитку малого й середнього бізнесу, створення умов для іноземного інвестування та самозайнятості людей з інвалідністю тощо; профорієнтація, підготовка й перепідготовка кадрів; організація громадських робіт; посилення територіальної та професійної мобільності осіб з інвалідністю; розвиток окремого відповідного напрямку роботи служби зайнятості тощо. До *пасивних заходів* належать наступні: виплата допомоги особам з інвалідністю; надання допомоги членам сімей, які перебувають на утриманні осіб з інвалідністю.

Обґрунтована необхідність розробки стратегії соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю в Україні, що потребує значних кадрових, матеріальних, фінансових ресурсів і достатньо тривалого періоду часу. В основу цієї стратегії закладено визнання прав інвалідів, і пов'язана з цим ліквідація всіх форм дискримінації по відношенню до них. Базовою метою стратегії є визначення моделі дій і засобів системи соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю та розробка основних напрямів, форм, методів і способів досягнення стратегічних цілей. Визначені ключові аспекти механізму формування стратегії соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю: соціально-економічні; політико-правові; організаційно-управлінські; науково-методологічні; морально-етичні; інформаційні (рис.7).

Запропоновано науково-методичний підхід для підбору робочого місця особам з інвалідністю, результати якого дають можливість здійснювати вибір з великої кількості альтернатив такого робочого місця, яке найбільше відповідатиме трудовим запитам особи з інвалідністю та міститиме найбільш суттєві для нього переваги. Дана методика є універсальною, тобто її можна застосовувати також в інших ситуаціях – при іншому наборі місць зайнятості, за іншою кількістю вакансій, за іншого набору переваг та здібностей людей, зацікавлених у здійсненні трудової діяльності.

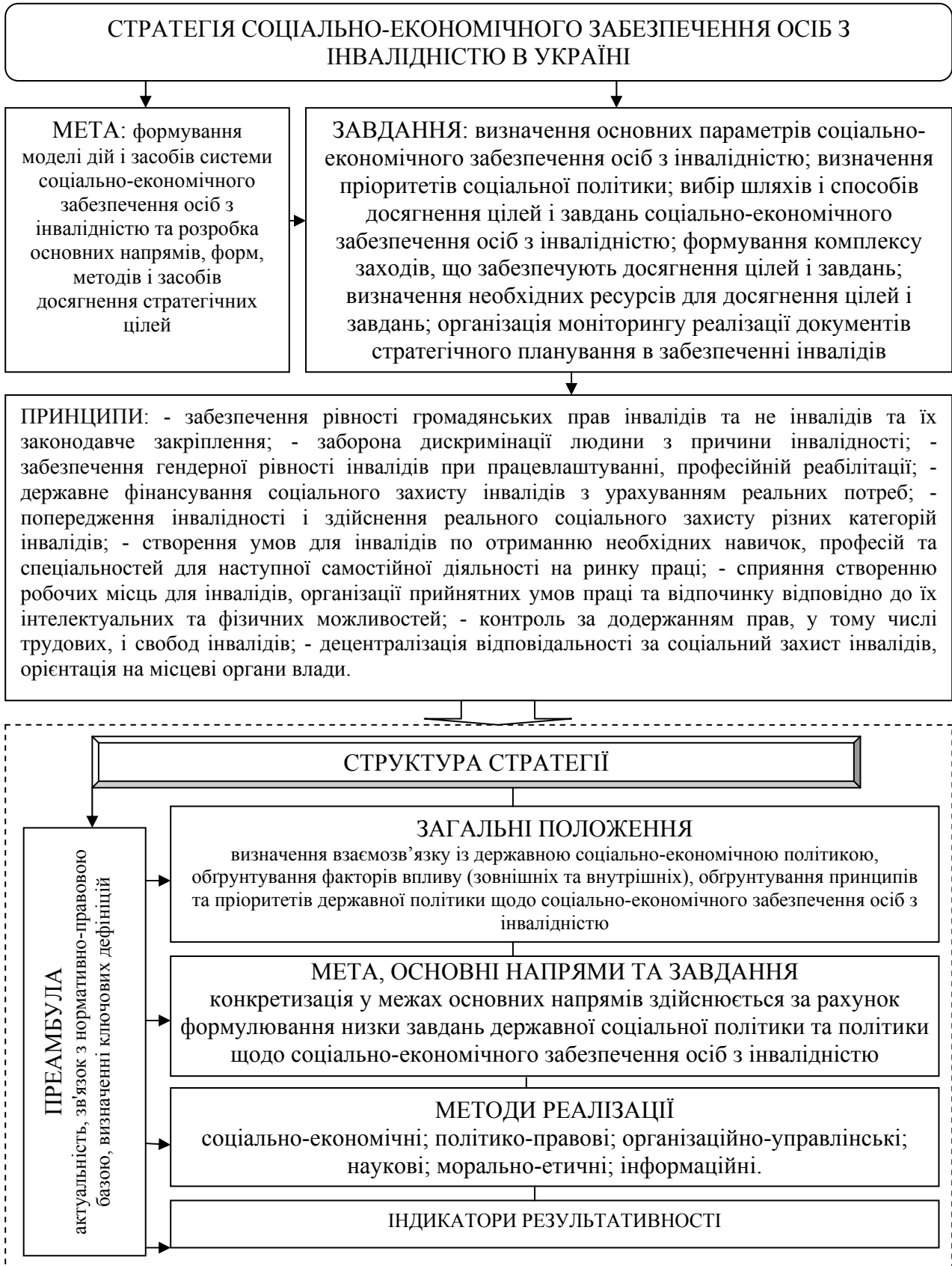

Рис. 7. Схематична інтерпретація складових стратегії соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю України*

*Джерело: розроблено автором

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано вирішення актуальної науково-практичної проблеми, що полягає в обґрунтуванні комплексу теоретико-методологічних та практичних засад інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю в Україні. За результатами теоретико-методологічного та практичного дослідження сформовано такі висновки та пропозиції:

1. Сучасне інституційне регулювання спрямовується на зростання добробуту нації шляхом прискореного розвитку соціально-економічної сфери, активного впливу соціальних факторів на підвищення ефективності національного виробництва. Сформовано концептуальний базис соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю в Україні як системи теоретико-методологічних поглядів на його сутнісні характеристики, комплекс принципів, специфіку використання фінансово-економічних, науково-технологічних, організаційно-інституційних, інформаційно-аналітичних ресурсів забезпечення потреб осіб з інвалідністю з метою реалізації суспільно значущих державних програм підтримки останніх.

2. Критичне опрацювання існуючих підходів до трактування дефініції «система соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю» надало можливість розвинути розуміння її сутнісного змісту, ідентифікувати специфічні характеристики. Обґрунтовано, що система соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю являє собою сукупність окремих суб'єктів, компонентів, елементів, що перебувають у постійному взаємозв'язку, взаємозалежності та взаємодії у процесі задоволення різнопланових потреб такої категорії населення, спираючись на принципи та методи її інституційного регулювання. Саме завдяки такій інтерпретації можливе не лише здійснення її розгляду як цілісної множини компонентів у сукупності відносин та зв'язків між ними, але й з'ясування багатогранності соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю в сучасних умовах функціонування національної економіки та розроблення стратегічних напрямів їх розв'язання.

3. Дослідження теоретичних засад організації системи соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю вимагає розгорнутого представлення функцій суб'єктів, компонентів, елементів, що перебувають у постійному взаємозв'язку в контексті розкриття складу і змісту соціально-економічного забезпечення таких осіб, спираючись на принципи та методи її інституційного регулювання. Автором виокремлено методи, інструменти та засоби інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю (прогнозування, нормативно-правове регулювання, програмно-цільові методи, кадрові та фінансово-економічне забезпечення). На цій основі запропоновано теоретико-методологічний підхід до функціонування системи соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю, особливістю якої є посилення процесів їх інтеграції в економічну, соціальну, політичну та культурну сфери життя суспільства.

4. Представлено теоретичну архітектуру інтегрального механізму інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю, яка складається з визначених циклічно повторюваних фаз (ідентифікація; затвердження; реалізація, моніторинг, контроль, оцінка; внесення корективів). Дія такого механізму орієнтована на вирішення комплексу стратегічних імператив розвитку інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю в Україні, зокрема: забезпечує її циклічність, відкритість; дає змогу здійснювати моніторинг поточних результатів, аналізувати та оцінювати рівень якості соціально-економічного забезпечення, яке вимірюється у відповідних показниках, індикаторах та вносити необхідні корективи на початковому етапі.

5. Запропоновано логіку створення та реалізації концепції інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю, яка ґрунтується на положеннях системного підходу та передбачає формування ієрархії цілей і завдань, чітке дотримання принципів та етапів реалізації: короткостроковий (модернізацією системи соціально-економічного забезпечення у напрямку вирішення життєвих проблем осіб з інвалідністю, які перебувають у складних життєвих ситуаціях і не можуть самостійно їх розв'язати), середньостроковий (приведення системи соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю у відповідності до вимог, норм і стандартів ЄС) та довгостроковий (попередження негативних явищ, які зумовлюють проблеми соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю та вирішення складних обставин у їх житті).

6. Запропоновано методичні підходи до оцінювання нормативно-правової бази регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю в Україні як необхідної передумови обґрунтування заходів щодо його удосконалення. Аргументовано необхідність розробки та затвердження концепції і стратегії соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю, систематизації та впровадження інструментів механізму інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю в Україні (державних стандартів соціально-економічного забезпечення, ліцензування та акредитації суб'єктів, що надають послуги щодо соціально-економічного забезпечення; нейтралізація прогалин у бюджетному законодавстві, які порушують рівність суб'єктів, що надають соціальні послуги щодо соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю у доступі до отримання фінансування з бюджетів всіх рівнів).

7. За результатами комплексної оцінки стану соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю та його інституційного регулювання було ідентифіковано головні тренди та проблеми, серед яких: низький рівень зайнятості серед громадян цієї категорії; незначна частина осіб з інвалідністю, які звертаються до органів соціального захисту населення за допомогою у працевлаштуванні; звужена пропозиція робочих місць для таких осіб з боку державної служби зайнятості; поступова руйнація мережі спеціалізованих підприємств інвалідів; низький рівень заробітної плати за видами вакансій для осіб з інвалідністю; недосконала система квотування робочих місць;

недостатність фінансово-економічних та соціально-психологічних стимулів для роботодавців; нерозвиненість інклюзивної та дистанційної форми освіти. На цій основі було охарактеризовано чинники, що сприяють утворенню необхідних умов для розвитку інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю, зокрема: стабільний макроекономічний розвиток країни, розвинуті ринкові інститути, наявність стратегії соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю, якісний рівень відповідної нормативно-правового забезпечення.

8. Здійснено аналіз чинної практики відповідного державного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю в країнах ЄС, що дозволило виокремити найбільш дієві інструменти, зокрема: регламентування умов праці осіб з інвалідністю та їх матеріальне заохочення через систему колективно-договірних відносин; застосування новітніх технологій навчання осіб з інвалідністю з урахуванням нозології інвалідності; налагодження зв'язку між службами з питань зайнятості, освіти та медичного забезпечення осіб з інвалідністю, який реалізується через розвинену систему структур, що займаються виключно питанням соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю – бюро зайнятості, центри професійної реабілітації та зайнятості осіб з інвалідністю, підрозділи чи структури медичного забезпечення, заклади освіти тощо. На основі систематизації зарубіжного досвіду та врахування вітчизняної специфіки були встановлені стратегічні імперативи державної політики соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю в Україні.

9. Доведено, що державна політика щодо осіб з інвалідністю має ґрунтуватися на засадах їх соціально-економічного забезпечення та реабілітації, де провідна мета забезпеченість та розширення можливостей особи з інвалідністю, здатності бути адекватним до нових умов, керувати своїм життям. Основне завдання державної політики соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю полягає у сприянні реалізації творчого потенціалу особистості з урахуванням при цьому індивідуальних потреб і можливостей через відповідне забезпечення та інтеграцію у суспільне життя. Розроблено структурно-функціональну модель державного інституційного регулювання системи соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю з визначенням її ключових компонентів: підвищення рівня якості життя осіб з інвалідністю (медичне, страхове та освітнє забезпечення); орієнтація на фахову підготовку та перепідготовку осіб з інвалідністю з метою підвищення рівня їх зайнятості та конкурентоспроможності на ринку праці; сприяння участі осіб з інвалідністю в соціально-економічному житті суспільства; активізація розвитку міжнародного співробітництва громадських та професійних об'єднань інвалідів.

10. Обґрунтовано, що для формування повноцінної системи соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю в Україні необхідне включення до складу його учасників інститутів держави, бізнесу, громадянського суспільства, що представляють інтереси осіб з інвалідністю, та створення спеціалізованих органів влади, які уповноважені реалізовувати інституційне

регулювання та забезпечувати дієвість його інструментів. У рамках запропоновано підходу було представлено теоретичну інтерпретацію моделі державно-приватного партнерства щодо удосконалення інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю в Україні. Така модель є більш динамічною та гнучкою в реагуванні на індивідуальні особливі потреби інвалідів у певних соціальних послугах та в їх ефективному задоволенні.

11. Обґрунтовано стратегічні напрями удосконалення інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю в Україні, а саме здійснення активних та пасивних заходів. До активних заходів належать: створення нових робочих місць шляхом реструктуризації економіки, розвитку приватного бізнесу, особливо малого, створення умов для іноземного інвестування, для самозайнятості людей з інвалідністю тощо; профорієнтація, підготовка та перепідготовка кадрів; організація громадських робіт; посилення територіальної та професійної мобільності осіб з інвалідністю; розвиток окремого відповідного напрямку роботи служби зайнятості тощо. До пасивних заходів належать наступні: виплата допомоги особам з інвалідністю; надання допомоги членам сімей, які перебувають на утриманні осіб з інвалідністю. Все це дозволить забезпечити модернізацію економіки до рівня розвинених країн, і як наслідок забезпечити успішну і рівноправну інтеграцію соціально-економічної системи країни у світовий економічний простір.

12. Для сприяння ефективності інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю запропоновано стратегію, яка представляє собою сукупність принципів, методів, соціально-економічних, правових, організаційно-управлінських, морально-етичних, інформаційних форм, технологій, функціональних структур, на основі і за допомогою яких відбувається реалізація стратегії. Завданнями стратегії соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю є: визначення основних параметрів соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю; обґрунтування пріоритетів соціальної політики; вибір шляхів та способів досягнення цілей і завдань соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю; формування комплексу заходів, що забезпечують досягнення цілей і завдань; визначення необхідних ресурсів для досягнення цілей і завдань; організація моніторингу оцінки якості та досягнення цілей стратегічного планування соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю.

13. Доведено, що реалізація стратегії соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю в Україні орієнтована на комплексний розвиток країни в цілому та ефективне досягнення цілей й пріоритетів державної політики щодо соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю та перебуває у тісному взаємозв'язку із результативністю інституційного регулювання рівня зайнятості осіб з інвалідністю. Запропонована методика підбору робочого місця для особи з інвалідністю дає можливість здійснювати вибір з великої кількості альтернатив такого робочого місця, яке найбільше відповідатиме трудовим запитам особи з інвалідністю.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації: Монографії:

1. Казарян Г.Г. Концептуальні основи інституційного забезпечення адаптації осіб з інвалідністю: *Монографія*. м. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 340 с. (16,2 друк.арк.).

2. Kazarian G. Implementation of the strategy of socio-economic support for persons with disabilities. *National Economic Reform: experience of Poland and prospects for Ukraine: collective monograph in 2 vol.* “Izdevnieciba “Baltija Publishing”, 2016. Vol. 2. 456 p. P.288-324. (1,1 друк.арк.).

Статті у наукових фахових виданнях та виданнях, внесених до наукометричних баз даних:

3. Казарян Г.Г. Державне регулювання ринку медичних послуг України в контексті соціальної адаптації інвалідів. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. Полтава, 2017. №5. С.273-282. [Міжнародні наукометричні бази: *Index Copernicus*, фахове видання]. (0,55 друк.арк.).

4. Казарян Г.Г. Концепція модернізації системи соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю. *Економічний аналіз: збірник наукових праць. Тернопільський національний економічний університет*. Тернопіль, 2017. Том 27.(4). С.330-337. [Міжнародні наукометричні бази: *Index Copernicus*, *WorldCat*, *Google Scholar*, *Windows Live Academic*, *ResearchBible*, *Open Academic Journals Index*, *CiteFactor*, *Scientific Indexing Services*; фахове видання]. (0,5 друк.арк.)

5. Казарян Г.Г. Структурно-функціональна модель інституційного регулювання системи соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю. *Економічний аналіз: збірник наукових праць. Тернопільський національний економічний університет*. Тернопіль, 2017. Том 27. № 3. С.248-254. [Міжнародні наукометричні бази: *Index Copernicus*, *WorldCat*, *Google Scholar*, *Windows Live Academic*, *ResearchBible*, *Open Academic Journals Index*, *CiteFactor*, *Scientific Indexing Services*; фахове видання]. (0,6 друк.арк.).

6. Мищак І.М., Казарян Г.Г. Особливості інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з обмеженими фізичними можливостями. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. Київ, 2018. №4, 78-85. [фахове видання]. (0,55 друк.арк.). *Особистий внесок автора: обґрунтовані засади інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю* (0,4 друк. арк.).

7. Казарян Г.Г., Гришова Р.В. Методологічні підходи до формування системи соціально-економічного забезпечення осіб з обмеженими фізичними можливостями. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. Київ, 2018. №5. 105-114. [фахове видання]. (0,7 друк.арк.). *Особистий внесок автора: визначені перспективи функціонування системи соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю* (0,5 друк. арк.)

8. Казарян Г.Г. Взаємозв'язок категоріального поля теорій інституційного регулювання та соціально-економічного забезпечення. *Інвестиції: практика і досвід*. Київ, 2018. №17. 22-25. [Міжнародні наукометричні бази: *Index Copernicus*, фахове видання]. (0,45 друк.арк.).

9. Казарян Г.Г. Інституційне регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з обмеженими фізичними можливостями. *Інвестиції: практика та досвід*. Київ, 2018. №18. 26-30. [Міжнародні наукометричні бази: *Index Copernicus*, фахове видання]. (0,5 друк.арк.).

10. Казарян Г.Г. Теоретичні засади дефініції «соціально-економічного забезпечення» theoretical principles of defense of "social-economic support". *Ефективна економіка*. Київ, 2018. №9. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=6522>. [фахове видання]. (0,55 друк.арк.).

11. Казарян Г.Г. Передумови формування системи соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю. *Ефективна економіка*. Київ, 2018. №10. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=6582>. [фахове видання]. (0,55 друк.арк.).

12. Казарян Г. Г. Теоретико-методологічні засади соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю. *Ефективна економіка*. Київ, 2018. № 11. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=6656>. [фахове видання]. (0,5 друк.арк.).

13. Казарян Г.Г. Методологічні підходи до формування механізмів інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю. *Економічний аналіз: збірник наукових праць. Тернопільський національний економічний університет*. Тернопіль, 2018. Том 28. № 2. С. 57-63. [Міжнародні наукометричні бази: *Index Copernicus*, *WorldCat*, *Google Scholar*, *Windows Live Academic*, *ResearchBible*, *Open Academic Journals Index*, *CiteFactor*, *Scientific Indexing Services*; фахове видання]. (0,55 друк.арк.)

14. Казарян Г. Г. Формування механізму інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю. *Економічний аналіз: збірник наукових праць. Тернопільський національний економічний університет*. Тернопіль, 2018. Том 28. № 1. С. 311-317. [Міжнародні наукометричні бази: *Index Copernicus*, *WorldCat*, *Google Scholar*, *Windows Live Academic*, *ResearchBible*, *Open Academic Journals Index*, *CiteFactor*, *Scientific Indexing Services*; фахове видання]. (0,5 друк.арк.)

15. Казарян Г.Г. Державні інститути соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю. *Вісник Сумського національного аграрного університету*. Суми, 2018. Випуск 4 (75). С.109-113. [фахове видання]. (0,5 друк.арк.).

16. Дяченко О.П., **Казарян Г.Г.** Соціальне замовлення як інструмент державно-приватного партнерства в системі соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. Київ, 2018. №20. С.89-93. [Міжнародні наукометричні бази: *Index Copernicus*, фахове видання]. (0,6 друк.арк.). Особистий внесок автора: визначені

особливості використання інструментів державно-приватного партнерства щодо соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю (0,4 друк. арк.).

17. **Kazarian G., Gryshova R.** Умови формування системи законодавчого забезпечення прав осіб з інвалідністю в Україні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*, Київ, 2018. №6, С.112-122. [фахове видання]. (0,8 друк.арк.). *Особистий внесок автора: проаналізований сучасний стан нормативно-правової бази соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю* (0,6 друк. арк.).

18. Казарян Г.Г. Напрями удосконалення інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2018. №4 (16). С.56-62. [фахове видання]. (0,45 друк.арк.).

19. Дяченко О.П., **Казарян Г.Г.** Формування та реалізація моделі державно-приватного партнерства щодо соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю в Україні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*, Київ, 2018. №1. С.72-83. [фахове видання]. (0,6 друк.арк.). *Особистий внесок автора: визначені перспективи використання моделей державно-приватного партнерства щодо соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю* (0,4 друк. арк.).

20. **Казарян Г.Г., Дяченко О.П.** Концептуалізація стратегії соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю. *Інвестиції: практика та досвід*. Київ, 2018. № 4. С. 42-47. [Міжнародні наукометричні бази: *Index Copernicus*, фахове видання]. (0,55 друк.арк.)

21. Казарян Г.Г. Науково-методологічні механізми соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю. *Економічний аналіз: збірник наукових праць. Тернопільський національний економічний університет. Тернопіль*, 2018. Том 34. С. 214-218. [Міжнародні наукометричні бази: *Index Copernicus, WorldCat, Google Scholar, Windows Live Academic, ResearchBible, Open Academic Journals Index, CiteFactor, Scientific Indexing Services*; фахове видання].(0,5 друк.арк.).

22. Казарян Г.Г. Розробка державної політики соціальної адаптації осіб з інвалідністю в Україні. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2018. №1 (17). С.28-36. [фахове видання]. (0,5 друк.арк.).

23. **Kazarian G., Gryshova R., Durglishvili N.** Regulatory Environment for the Formation of Leadership Positions for the Persons with Disabilities. In: Strielkowski, W. (ed.). *Proceedings of the 2nd International Conference on Social, Economic and Academic Leadership (ICSEAL 2018), Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, 2019. vol. 217, pp. 60-68. [Міжнародні наукометричні бази: *Web of Science*].(0,8 друк.арк.). *Особистий внесок автора: обґрунтована необхідність державного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю* (0,3 друк. арк.).

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав:

24. Казарян Г.Г. Институциональное регулирование социально-экономического обеспечения лиц с инвалидностью. *Вестник университета*

«Туран» (Казахстан). Научный журнал. 2017. № 2 (71). С. 35-46. (0,6 друк. арк.).

Опубліковані праці апробаційного характеру:

25. Казарян Г.Г. Світовий досвід державного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю. Перспективи розвитку ринкової економіки на засадах конкурентоспроможності, інноваційності та сталості: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. (м. Дніпропетровськ, 12-14 лютого 2015 р.). Дніпропетровськ: ВД „Гельветика”, 2015. С. 190-192. (0,15 друк. арк.).

26. Казарян Г.Г. Оцінка нормативно-правової бази регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю в Україні. *Професійний менеджмент в сучасних умовах розвитку ринку : матеріали доповідей V науково-практичної конференції з міжнародною участю* (Харків, 1 листопада 2016 р.). Харків: Харківський національний фармацевтичний університет. 2016. С. 87-89. (0,15 друк. арк.).

27. Казарян Г.Г. Світова практика розвитку ринку медичних послуг для людей з особливими потребами. *Наукові засади розвитку знань економічної теорії: Збірник тез наукових робіт учасників II Міжнародної науково-практичної конференції 20-22 квітня 2018 р.* [Електронний ресурс]/ відп. ред. І.О. Журба; М-во освіти і науки України, Черкас. держ. технол. ун-т – Черкаси: ЧДТУ, 2017. С. 14-17. (0,2 друк.арк.).

28. **Казарян Г.Г.,** Петровський В.П. Державна політика в сфері інклюзивної освіти в Україні. *Zbiyr artykuiyw naukowych z Konferencji Miedzynarodowej Naukowo- Praktycznej (on-line) zorganizowanej dla pracownikuw naukowych uczelni, jednostek naukowo-badawczych oraz badawczych z pacstw obszaru byiego Zwizku Radzieckiego oraz byiej Jugosiawii.* (31.05.2018). Warszawa, 2018. pp. 17-21. (0,3 друк.арк.). *Особистий внесок автора: обґрунтовані напрями розвитку інклюзивної освіти в Україні* (0,2 друк. арк.).

29. Казарян Г.Г. Концептуальні засади інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення інвалідів в Україні. *Zbiór artykułów naukowych z Konferencji Miedzynarodowej NaukowoPraktycznej (on-line) zorganizowanej dla pracowników naukowych uczelni, jednostek naukowo-badawczych oraz badawczych z państw obszaru byłego Związku Radzieckiego oraz byłej Jugosławii.* (31.08.2018). Warszawa, 2018. pp. 33-38. (0,25 друк.арк.).

30. Казарян Г.Г. Організаційно-інноваційний механізм інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю. Проблеми і перспективи інноваційного розвитку економіки в контексті інтеграції України в Європейський науково-інноваційний простір: *матеріали ХХІІІ Міжнародної науково-практичної конференції, Одеса 4-5- жовтня 2018 року.* НАНУ, ДУ «Інститут досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М. Доброва НАН України, Київ. Видавництво «Фенікс», 2018. С.155-159. (0,2 друк.арк.).

31. **Казарян Г.Г.,** Гришова Р.В., Эффективность нормативно-правового регулирования социального обеспечения людей с инвалидностью в Украине.

«Україна – Бґларія – Європейський с'юз: с'временно с'стояние и перспективи». *Сборник с доклади от VI международная научная конференция. Варна: Издательство «Наука и экономика», 2018. С. 92-94. (0,35 друк.арк.). Особистий внесок автора: проаналізований стан державного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю (0,25 друк. арк.).*

32. **Казарян Г.Г.**, Казарян О.Г. Розвиток соціально-економічної сфери України в контексті приватно-державного партнерства. Проблеми управління соціальним і гуманітарним розвитком: *матеріали XII регіон. наук.-практ. конф. за міжнар. участю / за заг.ред. О. Б. Кіреєвої. Д. : ДРІДУ НАДУ, 2018. С.53-56. (0,25 друк.арк.). Особистий внесок автора: визначені переваги державно-приватного партнерства у системі соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю (0,15 друк. арк.).*

33. Kazarian G. The implementation of the labor potential of persons with disabilities of Ukraine. *1 st International Scientific and Practical Conference «Imperatives of development of civil society in promoting national competitiveness» Batumi, Georgia, Volume II, December. 13-14, 2018p.121-124. (0,2 друк.арк.).*

АНОТАЦІЯ

Казарян Г.Г. Інституційне регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю: теорія, методологія, практика. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. – Чернігівський національний технологічний університет МОН України, Чернігів. – 2019.

Дисертацію присвячено обґрунтуванню теоретико-методологічних засад і розробці практичних рекомендацій щодо удосконалення інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю. Запропоновано визначати систему соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю як сукупність окремих суб'єктів, компонентів, елементів, що перебувають у постійному взаємозв'язку, взаємозалежності та взаємодії у процесі задоволення різнопланових потреб такої категорії населення, спираючись на принципи та методи її інституційного регулювання.

Розроблено схему інтегрального механізму інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю, метою якого є розв'язання життєвих соціально-економічних проблем і потреб та який передбачає реалізацію спеціалізованих механізмів. Обґрунтована необхідність розроблення та впровадження концепції інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю. Визначена роль та значення вітчизняної нормативно-правової бази у регулюванні соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю. Ідентифіковано сукупність організаційно-інституційних факторів, які впливають на рівень соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю.

Побудовано структурно-функціональну модель державного інституційного регулювання системи соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю, яка адаптована до умов функціонування національної економіки та ключовими концептуальними компонентами якої визначено: підвищення рівня якості життя осіб з інвалідністю; орієнтація на фахову підготовку та перепідготовку осіб з інвалідністю; сприяння участі осіб з інвалідністю в соціально-економічному житті суспільства; активізація розвитку міжнародного співробітництва громадських та професійних об'єднань інвалідів. Розроблена концептуальна модель державно-приватного партнерства щодо удосконалення інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю. Запропоновано напрями імплементації світового досвіду державної політики щодо підтримки соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю в Україні у розрізі двох груп завдань: стимулювання суб'єктів приватного сектора до підтримки осіб з інвалідністю; безпосередня соціально-економічна підтримка осіб з інвалідністю (професійна, освітня, медична).

Доведена необхідність формування ефективної організації інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю як сукупності ланок нерозривного ланцюга: наукових, законодавчих, управлінських, організаційних, виконавчих, економічних. Розроблено стратегію соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю в Україні, що потребує значних кадрових, матеріальних, фінансових ресурсів і часу. В основу цієї стратегії закладено визнання прав інвалідів, і пов'язана з цим ліквідація всіх форм дискримінації по відношенню до них. Запропоновано науково-методичний підхід для підбору робочого місця особам з інвалідністю, результати якого дають можливість здійснювати вибір з великої кількості альтернатив такого робочого місця, яке найбільше відповідатиме трудовим запитам особи з інвалідністю та містить найбільш суттєві для нього переваги.

Ключові слова: особи з інвалідністю, соціально-економічне забезпечення, стратегія, державна політика, модернізація, національна економіка, інституційне регулювання.

АННОТАЦІЯ

Казарян Г.Г. Институциональное регулирование социально-экономического обеспечения лиц с инвалидностью: теория, методология, практика. – Квалификационный научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.03 – экономика и управление национальным хозяйством. – Черниговский национальный технологический университет МОН Украины, Чернигов. – 2019.

Диссертация посвящена обоснованию теоретико-методологических основ и разработке практических рекомендаций по совершенствованию институционального регулирования социально-экономического обеспечения лиц с инвалидностью. Обоснована целесообразность трактовки системы

социально-экономического обеспечения лиц с инвалидностью как совокупности отдельных субъектов, компонентов и элементов, находящихся в тесной взаимосвязи, взаимозависимости и взаимодействия в процессе удовлетворения разноплановых потребностей такой категории населения на основе реализации определенной совокупности принципов и методов институционального регулирования.

Разработана схема интегрального механизма институционального регулирования социально-экономического обеспечения лиц с инвалидностью, целью которого является содействие решению социально-экономических проблем и удовлетворению потребностей таких лиц. Реализацию функций интегрального механизма обеспечивают такие специализированные механизмы как: финансовый, нормативно-правовой, организационный, кадровый, научно-прикладной, информационный, профориентационный и образовательный. Обоснована необходимость разработки и внедрения концепции институционального регулирования социально-экономического обеспечения лиц с инвалидностью. К приоритетным направлениям реализации концепции в краткосрочный период отнесены: нормативно-правовое обеспечение; финансово-экономическое обеспечение; информационно-аналитическое обеспечение; организационно-институциональное обеспечение; кадровое и образовательное обеспечение; научно-технологическое обеспечение. Осуществлен анализ отечественной нормативно-правовой базы в сфере регулирования социально-экономического обеспечения лиц с инвалидностью. Проведенный анализ регуляторных актов в исследуемой сфере позволил выделить иерархическую структуру регулирования социально-экономического обеспечения лиц с инвалидностью в Украине.

Проведенное исследование позволило выявить основные негативные моменты функционирования специализированных предприятий для лиц с инвалидностью: низкий уровень заработной платы; технологическая отсталость производства, то обуславливает низкую производительность труда и неконкурентоспособность продукции таких предприятий. В диссертации идентифицировано совокупность организационно-институциональных факторов, влияющих на уровень социально-экономического обеспечения лиц с инвалидностью: наличие необходимого количества специализированных учреждений, организаций, способствующих социально-экономическому обеспечению лиц с инвалидностью; образовательный и профессиональный уровень лиц с инвалидностью; заинтересованность руководителей предприятий в использовании труда лиц с инвалидностью; соблюдение нормативов по квотированию рабочих мест для лиц с инвалидностью; количество учреждений, обеспечивающих медицинское обслуживание, реабилитацию и получение образования для такой категории населения.

Разработана структурно-функциональную модель государственного институционального регулирования системы социально-экономического обеспечения лиц с инвалидностью, которая адаптирована к условиям функционирования национальной экономики. Ключевыми концептуальными компонентами такой модели определены: повышение качества жизни лиц с

инвалидностью (медицинское, страховое и образовательное обеспечение); ориентация на профессиональную подготовку и переподготовку лиц с инвалидностью; содействие участию лиц с инвалидностью в социально-экономической жизни общества; активизация международного сотрудничества общественных и профессиональных объединений инвалидов. Разработана концептуальная модель государственно-частного партнерства с целью совершенствования институционального регулирования социально-экономического обеспечения лиц с инвалидностью. Для обеспечения функционирования такой модели предусмотрено использование широкого набора инструментов, но в качестве ключевых выделяется: социальный заказ; стандартизация; оценка качества услуг; государственно-общественное сотрудничество по вопросам социально-экономического обеспечения лиц с инвалидностью. Предложены направления имплементации мирового опыта государственной политики в области поддержки социально-экономического обеспечения лиц с инвалидностью в Украине в разрезе решения двух групп задач: 1) стимулирование субъектов предпринимательства к поддержке лиц с инвалидностью; 2) расширение и совершенствование непосредственно государственной социально-экономической поддержки лиц с инвалидностью (профессиональной, образовательной, медицинской).

Доказана целесообразность формирования эффективной организации институционального регулирования социально-экономического обеспечения лиц с инвалидностью как совокупности звеньев неразрывной цепи: научных, законодательных, управленческих, организационных, исполнительных, экономических. Обоснована необходимость разработки стратегии социально-экономического обеспечения лиц с инвалидностью в Украине, что требует значительных кадровых, материальных, финансовых ресурсов и времени. В основу этой стратегии заложено признание прав инвалидов, и связанная с этим ликвидация всех форм дискриминации по отношению к ним. Предложены новые ключевые аспекты механизма формирования стратегии социально-экономического обеспечения лиц с инвалидностью: социально-экономические; политико-правовые; организационно-управленческие; научно-методологические; морально-этические; информационные. Предложено научно-методический подход к подбору рабочего места лицам с инвалидностью, результаты которого позволяют осуществлять выбор из большого количества альтернатив рабочего места, наиболее отвечающего запросам лиц с инвалидностью. Данная методика является универсальной и пригодна для применения также и в других ситуациях, касающихся выбора рабочих мест с учетом предпочтений конкретных индивидов.

Ключевые слова: государственно-частное партнерство, развитие, стратегия обеспечения, модернизация, риски, инновации, модели, общественные блага, национальная экономика, социально-экономическая система.

ABSTRACT

Kazarian G.G. Institutional regulation of socio-economic provision of persons with disabilities: theory, methodology, practice. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The thesis for the degree of doctor of economic sciences, specialty 08.00.03 – Economics and Management of National Economy. – Chernihiv National University of Technology, Ministry of Education and Science of Ukraine, Chernihiv. – 2019.

The dissertation is devoted to the substantiation of theoretical and methodological foundations and the development of practical recommendations for improving the institutional regulation of social and economic provision of persons with disabilities. The definition of the category "socio-economic provision of persons with disabilities" is substantiated, which is proposed to be considered as a process or result of the proper functioning of the institutional regulation mechanism in the context of the implementation of the rights, freedoms and legitimate interests of persons with disabilities in various spheres of their life, which are regulated and guaranteed by the state. It is proposed to determine the system of social and economic provision of persons with disabilities as a set of separate subjects, components, elements that are in constant interconnection, interdependence and interaction in the process of disclosure of the composition and content of socio-economic provision of persons with disabilities, based on the principles and methods of its institutional regulation.

The scheme of the integrated mechanism of institutional regulation of socio-economic provision of persons with disabilities aimed at solving life-related socio-economic problems and needs, which involves the implementation of specialized mechanisms, is developed. The necessity of the development and implementation of the concept of institutional regulation of socio-economic provision of persons with disabilities is substantiated. The role and significance of the domestic legal and regulatory framework in the regulation of social and economic provision of persons with disabilities are determined. A set of organizational and institutional factors influencing the level of social and economic provision of persons with disabilities has been identified.

The structural-functional model of the state institutional regulation of the system of socio-economic provision of persons with disabilities, adapted to the conditions of functioning of the national economy and the key conceptual components of which is defined: improving the quality of life of persons with disabilities; orientation towards vocational training and re-training of persons with disabilities; promotion of participation of persons with disabilities in the socio-economic life of society; intensifying the development of international cooperation of public and professional associations of the disabled. A conceptual model of public-private partnership was developed for improving institutional regulation of social and economic provision of persons with disabilities. The directions of implementation of world experience of state policy concerning support of socio-economic provision of persons with disabilities in Ukraine are proposed in terms of two groups of tasks: stimulation of private sector entities to support persons with disabilities; direct social

and economic support of persons with disabilities (professional, educational, medical).

The necessity of formation of effective organization of institutional regulation of socio-economic provision of persons with disabilities as a set of links of inextricable chain: scientific, legislative, administrative, organizational, executive, economic. The strategy of socio-economic provision of persons with disabilities in Ukraine, which requires significant personnel, material, financial resources and time, is developed. The basis of this strategy is the recognition of the rights of persons with disabilities and the associated elimination of all forms of discrimination against them. The scientific-methodical approach for selecting a work place for persons with disabilities is proposed, the results of which allow to make a choice from a large number of alternatives to such a workplace that is most suitable for the labor demands of a person with disabilities and contains the most significant advantages for him.

Keywords: persons with disabilities, socio-economic support, strategy, state policy, modernization, national economy, institutional regulation.